

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Шишмарёв В. Ф. Романские поселения на юге России. Труды архива АН СССР. Вып. 26. – Л.: 1975. – 250 с.
2. Мохов Н. А. Очерки истории молдавско-русско-украинских связей. – Кишинев: Штиинца, 1961. – 219 с.
3. Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719-1858 гг.). – М.: Наука, 1976. – 306 с.
4. Кабузан В. М. Народы России в первой половине XIX в.: Численность и этнический состав. – М.: Наука, 1992. – 216 с.
5. Дідик С.С. Дві моделі колонізації Півдня України (з історії Нової Сербії та Новослобідського козацького полку, 1751–1764 рр.). // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Вип. XX. - Запоріжжя, 2006. – С.35-40.
6. Тучинський В. А. Молдаване Півдня України з найдавніших часів по початку XX ст. Монографія. – Вінниця: О. Власюк, 2008. – 220 с.
7. Исторические корни связей и дружбы украинского и молдавского народов / [під ред. Ю.Ю. Кондуфора]. – К.: Наукова думка, 1980. – 326 с.
8. Вирський Д. С. Українне місто: Кременчук від заснування до 1764 р. Люди «білого царя»: імперська поселенська колонізація [Електронний ресурс] / Д. С. Вирський. Режим доступу: www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/Kremenchuk/Colonization/Border/Foreigners.html
9. Белова Е. В. Из прошлого Новороссии: сербы на охране российских границ (1750-1760-е гг.) // Новый исторический вестник. – Вып. 17, Москва, 2008. – С.39-49.
10. История Молдавской ССР с древнейших времен до наших дней. / [відп. ред. В. І. Царанов]. – Кишинев: Штиинца, 1984. – 556 с.
11. Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX веке. – Кишинев: Штиинца, 1979. – 288с.

Ступко К.В. ПЕРЕСЕЛЕНИЕ МОЛДАВСКОГО НАРОДА НА ЗЕМЛИ ЮГА УКРАИНЫ В XVIII В.

В данной статье автор, базируясь на исторических разработках предшественников, исследует переселение молдаван на территорию Юга Украины в указанный период. Анализируются исторические труды, на основе исследования которых автор определяет ход, основные вехи и особенности переселения молдаван на территорию Юга Украины.

Ключевые слова: молдаване, украинско-молдавские отношения, переселение, Юг Украины, Славяносербия.

Stupko K.V. RESETTLEMENT OF THE MOLDOVAN PEOPLE TO THE SOUTH OF UKRAINE IN THE XVIII CENTURY

The author refers to the historical studies of the predecessors and investigates Moldovan resettlement to the territory of southern Ukraine in the specified period. The article focuses on the historical works, which help to reveal progress, milestones and features of Moldovan population resettlement to the territory of the southern Ukraine.

Key words: Moldavan, Ukrainian-Moldavan relations, resettlement, The South, Slavianserbiya.

УДК 631.1.017.3: 94(477)»1648/179»

О.А. Бороденко

**НАСЕЛЕНІСТЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ СІЛЬСЬКОГО СОЦІУМУ ПОЛТАВСЬКОГО ПОЛКУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТ.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ СПОВІДНИХ РОЗПИСІВ)**

У статті на матеріалах сповідних розписів 1775 року зроблена спроба визначення показників населеності домогосподарств сільського соціуму Полтавського полку, здійснення історико-порівняльного аналізу з подібними даними інших українських, східноєвропейських та західноєвропейських регіонів та виокремлення можливих чинників впливу рівня заселеності територій.

Ключові слова: домогосподарство, населеність, Полтавський полк, сільський соціум.

В українській історіографії все виразніше прослідковуються тенденції до наслідування наукового досвіду представників школи «Анналів», які започаткували окремі напрямки сучасних історичних досліджень. З-поміж таких виокремлюються «квантитативної історії»,

історичної демографії, історичної антропології, локальної соціальної історії тощо. У контексті міждисциплінарності вони досить часто поєднуються, адже висновки дослідників можуть бути обґрунтовані чисельними показниками й статистично підтверджені, у центрі уваги постає комплекс проблем, пов'язаних із людиною, з її розмаїттям індивідуальних і неповторних рис, з простеженням її життєвого шляху та поведінкових стратегій, з аналізом соціальних регуляторів людської поведінки через посередництво родини, локальної громади та суспільства загалом. Загальноновизнана тріада людина-сім'я-суспільство стає невід'ємним елементом вивчення будь-якої людської популяції.

Таку взаємозалежність показово демонструють унікальні та надзвичайно інформативні матеріали фіскальної та церковної облікової документації другої половини XVIII ст., приміром Генеральний опис Лівобережної України 1765-1769 років та сповідні розписи. Саме в них репрезентовано конкретних індивідів, які зареєстровані подвірною. Така ілюстративність джерел створює можливості для вивчення особливостей розвитку ранньомодерного українського суспільства від приватного, родинного до загальнодержавного.

У нашому дослідженні спробуємо на основі кількісних показників, обчислених за матеріалами церковної облікової документації – сповідних розписів 1775 р., розкрити особливості населеності домогосподарств сільського соціуму Полтавського полку, їхньої соціальної структури, зосередитися на компаративному аналізі подібних показників з іншими українськими, східно та західноєвропейськими регіонами другої половини XVIII ст. та визначити можливі причини, котрі впливали на заселеність та розміри домових спільнот. Вважаємо, що саме кількість людей у дворі в сукупності з особливостями статевовікової, шлюбної та станової структур родин впливали на економічну міцність господарства, мікроклімат сімейних відносин, формування різних стилів життя його мешканців тощо.

Сповідними розписами називають книги, в яких фіксувалося відвідування парафіянами сповіді та причастя. Метою їхнього запровадження було встановлення церковного контролю за мораллю парафіян [1, с. 123]. Сповідні розписи знаходяться у 990 фондї «Переяславсько-Бориспільської духовної консисторії» Центрального державного історичного архіву України у місті Києві, окремі архівні справи «Исповедная роспись церквей Полтавской протопопии за 1775 год», яка записана скорописом другої половини XVIII ст.

Реєстрації в сповідних розписах проводилися за певною структурою. У преамбулі вказувалися назви поселення та церкви, ім'я священника, який складав розпис. Там само повідомлялося про те, що до реєстру вносилися лише ті парафіяни, які сповідувалися та причащалися, зазначалася дата створення документа. У нашому випадку це 1775 р. Для проведення аналізу демографічних величин населеності було взято сільський регіон Полтавського полку, в склад якого увійшли парафіяни окремих церков досліджуваних населених пунктів: Головача, Горбанівки, Жуків, Диканьки, Куклинців, Пушкарівки, Рибців, Розсошенців, Стасовців, Трибів [2, арк. 120-193, 205-228, 351-382, 501-512, 579-583, 683-691, 712-744].

Парафіяни представлені мешканцями певного виду господарських одиниць – «двору». Слід зауважити, що в історичній науці побутує усталена точка зору про те, що до кінця XVIII ст., тобто в доіндустріальну добу, на теренах усієї Європи поняття «сім'я», «домогосподарство», «домова спільнота», «двір» були тотожними [3, с. 118]. Ще на початку XX ст. Г. Максимович виокремив три головні ознаки тогочасного двору: наявність єдиної дворової території, родинні зв'язки між його мешканцями, а також спільне несення повинностей, відбуття служб і сплата податків [4, с. 317]. Саме такий потрійний принцип об'єднання індивідів визначений за теорією британського дослідника П. Ласлетта (P. Laslett). Об'єднання індивідів ґрунтувалося на основі географічної, функціональної та сімейної ознак [5, с. 132]. Загалом домогосподарство можна визначити як спільнопроживаючу «домову групу», тобто сукупність людей, які живуть разом в одному житлі. У більшості випадків центром такої групи була сім'я (батьки з дітьми), але доволі часто вона включала в себе також інших осіб – наприклад, наймитів, інколи зі своїми сім'ями [6, с. 9]. Як справедливо відзначає український дослідник Ю. Волошин: «нерідко вони проживали в господарствах своїх господарів усе життя і фактично перебували на правах молодших членів сім'ї» [3, с. 261]. Бувало, що в домогосподарстві могли проживати й поодинокі особи.

У розписах визначені домогосподарства трьох основних соціальних груп населення: «духовних та їх домашніх» (духовенство), «військових та їх домашніх» (козацтво),

Серія: ІСТОРІЯ

«посполитих та їх домашніх» (селянство). У визначеному регіоні переважали посполиті, яким належало 60% (506 дворів). Доволі суттєво їм поступалися козаки – 38,4% (324 двори), а останню позицію закономірно посідали представники духовенства – 1,6% (13 дворів). У двох селах: Головачі та Розсошенцях козацькі домогосподарства відсутні. Крім того, у Розсошенцях, імовірно, через відсутність власної парафії, не було домових спільнот духовенства.

Далі в структурі домогосподарств розглянемо залюдненість дворів. На основі загальної чисельності дворів (див. табл. 1) та кількості населення у кожному поселенні було визначено середню населеність (див. табл. 2).

Таблиця 1. Населеність дворів у селах Полтавського полку (за матеріалами сповідних розписів 1775 р.)

ПОСЕЛЕННЯ	Кількість господарств з числом осіб												Разом
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11-15	16-20	21-30	
Головач	-	-	3	2	2	2	2	-	-	5	5	3	24
Горбанівка	-	1	2	3	2	1	2	-	2	3	1	2	19
Диканька	3	10	13	26	40	26	37	28	32	87	33	32	367
Жуки	-	-	5	2	8	12	7	8	11	33	19	21	126
Куклинці	-	-	-	1	-	2	-	1	2	8	3	10	27
Пушкарівка	-	1	2	1	6	2	1	3	3	14	2	2	37
Рибці	1	3	7	5	6	16	9	8	6	24	5	5	95
Розсошенці	-	-	-	4	1	1	3	4	2	5	-	-	20
Стасовці	1	6	8	12	9	11	12	14	5	20	8	10	116
Триби	-	-	2	1	2	2	2	-	-	1	1	1	12
<i>Разом</i>	5	21	42	57	76	75	75	66	63	200	77	86	843

Найбільшою вона виявилася у с. Трибах – 17,5 осіб, с. Куклинцях – 16,9 та с. Жуках – 13,5. Найменш залюдненими виявилися домові спільноти с. Розсошенців – 8,6 особи. У решти населених пунктів число мешканців домогосподарств перевищувало 10 осіб. Так, у с. Стасовцях цей показник становив – 10,4, у с. Горбанівці – 10,6, с. Рибцях – 10,8, с. Головачі – 11,2, с. Пушкарівці – 11,3, а у найбільшому с. Диканьці цей показник складав 11,5 осіб. Виходячи з отриманих результатів, відображених в таблиці 2, можемо стверджувати, що в названих селах Полтавського полку середня залюдненість домогосподарств становила 11,7 осіб.

Таблиця 2. Середня населеність селянських дворів за сповідними розписами 1775 р.

Населений пункт / Показники	Головач	Горбанівка	Диканька	Жуки	Куклинці	Пушкарівка	Рибці	Розсошенці	Стасовці	Триби	Разом
Разом дворів	24	19	367	126	27	37	95	20	116	12	843
Число мешканців	269	202	4210	1702	455	417	1029	171	1203	210	9868
Середній показник	11,2	10,6	11,5	13,5	16,9	11,3	10,8	8,6	10,4	17,5	11,7

Порівняємо цей показник з аналогічними даними з інших регіонів. Так, сучасний львівський дослідник М. Крикун встановив, що середня населеність домогосподарств Житомирського повіту Київського воєводства у 1791 р. становила 6,6 особи [7, с. 27]. Згідно з дослідженнями С. Шамрая, подібний показник у Київській сотні 1766 р. становив 7,3 особи [8, с. 155], а за даними А. Перковського населеність домогосподарств у всьому Київському полку в 1767 р. становила 8,2 особи [9, с. 105]. Як стверджує Ю. Волошин, в українських домогосподарствах Стародубського полку тоді в середньому проживало 8,9 особи [3, с. 262-264]. Згідно з дослідженнями О. Сакала, які побудовано на основі сповідних

розписів другої половини XVIII ст., середня населеність домогосподарств у селах Лубенському полку була 10,4 особи [10, с. 16]. Отже, отримані нами результати вказують на те, що середня населеність домогосподарств Полтавського полку була доволі високою і перевищувала населеність домогосподарств у північних регіонах Гетьманщини – Київському та Стародубському полках, і найбільш наближалася до показників сільського соціуму суміжного Лубенського полку.

На інших територіях Центрально-Східної Європи, зокрема етнічних польських землях кінця XVIII ст., показники цієї демографічної величини були нижчими, ніж у селах Полтавського полку. Зокрема, середня залюдненість селянських родин у парафії Раціборовіц у 1791 р., за підрахунками М. Вижги (М. Wyżga), склала 4,9 осіб [11, с. 267]. Дещо вищі дані польського сільського населення XVIII ст. визначено М. Копчинським (М. Korpczyński) у 7,1 осіб [12, с. 97].

Можна стверджувати, що у східноєвропейському регіоні загалом, окрім Прибалтики, населеність домогосподарств була нижчою, ніж вирахована нами. Так, М. Миттерауер та А. Каган у російських сільських районах Ярославського повіту встановили показники в 5,2 особи, Рязанській губернії – 8-9,7 осіб, певних регіонах Прибалтики – 12,1-18,8 особи [13, с. 46-47]. Різняться дані за окремими районами білоруських земель. Наприклад, у 1770-1780-х рр. в одному з поселень Берестейської економії середня населеність домогосподарств становила 4,9 осіб, у маєтку Смединь на Поліссі – 6,3, Дубровно на самому сході – 7,1, Друя на північному заході у 1793 р. – 8,5, у подніпровському Биховському графстві у 1796 р. на двір приходилося 8,1 особи [14], у маєтках Корень та Красний Бор Мінської губернії – 6,3 особи в 1740 р. та 6,9 – у 1795 р. [15].

Наші дані значно перевищують і західноєвропейські, отримані П. Ласлеттом. Згідно із його обрахунками, у 100 англійських селах за період з 1574 по 1821 рр. середня населеність домових спільнот становила 4,75 особи [5, с. 152].

Зауважимо, що наші підрахунки показали найбільшу залюдненість домогосподарств найменших за числом населення сіл. Відтак, цей показник може залежати від розміру населеного пункту, а також наявності декількох дуже великих за кількістю осіб домогосподарств, які корегували населеність сіл загалом. Так, у с. Трибах з 12 дворів один був найбільшим за чисельністю мешканців усього регіону. Він нараховував 123 особи. Це панський маєток генерального обозного, кавалера Семена Васильовича Кочубея [2, арк. 502-504]. У інших особливо залюднених селах (Куклинцях та Жуках) переважали складні за типом домові спільноти, що врешті й зумовило велику їхню населеність.

Проте рівень заселеності домових спільнот міг залежати від багатьох чинників. Згідно з твердженням англійського дослідника К. Беркнера (К. Berkner), вирішальною була правова система, яка визначала характер успадкування домогосподарств, а також процес одруження осіб. Окрім того, значний вплив мали: економічні умови, особливі способи забудови, що визначалися географічними умовами, час існування спільнот та характерні особливості певної родини, демографічна специфіка людських популяцій: природній приріст, народжуваність та смертність [16, с. 14].

Іспанський учений І. Дуберт (I. Dubert) серед інших чинників, що впливали на географічні межі та населеність домових спільнот, додає міграційні процеси, які пов'язані з завойовницькими війнами; високий ступінь використання ґрунтів та варіативність їхньої товарності, що породжували акумуляцію цілих родин у сільські домогосподарства; кризові явища, що викликали родинну міграцію та створювали умови для існування саме дрібних та середніх спільнот. Подібно до К. Беркнера, він вказував на вплив демографічних процесів та забезпеченість сільськогосподарською продукцією, що могли порушувати єдність родини та породжувати міграції [17, с. 101].

Польський дослідник Ц. Кукльо (С. Kuklo) також зауважив вплив воєнних конфліктів на збільшення середньої населеності домогосподарств до 5,7 осіб [18, с. 109-110]. Він так само нагадує, що розміри родин визначали епідемії та захворювання, які впливали на їхню репродуктивність, а також й інші природні катаклізми: повені, зливові дощі, довготривалі градобиття, посухи, котрі викликали зменшення кількості продуктів харчування і в результаті зумовлювали їхню дорожнечу [18, с. 105]. Загалом низькі врожаї, часті посухи та недорід, нальоти сарани, як указує вітчизняний дослідник Е. Острась, негативно впливали на хлібозабезпеченість населення українських земель та норми його споживання [19, с. 52], а отже

Серія: ІСТОРІЯ

впливали на демографічні показники народжуваності та смертності, що врешті відобразалося на рівні заселеності домових спільнот. Виходячи з вищеперелічених чинників, можемо припустити, що подібні явища мали місце й в українському доіндустріальному соціумі, а отже, й впливали на населеність домогосподарств.

Таблиця 3. Населеність дворів у селах Полтавського полку (за матеріалами сповідних розписів 1775 р. (у %))

Населений пункт	Кількість господарств з числом осіб											
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11-15	16-20	21-30
Головач	-	-	12,5	8,3	8,3	8,3	8,3	-	-	20,8	20,8	12,5
Горбанівка	-	5,3	10,5	15,8	10,5	5,3	10,5	-	10,5	15,8	5,3	10,5
Диканька	0,8	2,7	3,5	7,1	10,9	7,1	10,1	7,6	8,7	23,8	9,0	8,7
Жуки	-	-	4,0	1,6	6,3	9,5	5,6	6,3	8,7	26,2	15,1	16,7
Куклинці	-	-	-	3,7	-	7,4	-	3,7	7,4	29,6	11,2	37,0
Пушкарівка	-	2,7	5,4	2,7	16,3	5,4	2,7	8,1	8,1	37,8	5,4	5,4
Рибці	1,1	3,2	7,4	5,3	6,3	16,7	9,5	8,4	6,3	25,2	5,3	5,3
Розсошенці	-	-	-	20,0	5,0	5,0	15,0	20,0	10,0	25,0	-	-
Стасовці	0,9	5,2	6,9	10,3	7,8	9,5	10,3	12,1	4,3	17,2	6,9	8,6
Триби	-	-	16,7	8,3	16,7	16,7	16,7	-	-	8,3	8,3	8,3
<i>Разом</i>	<i>0,6</i>	<i>2,5</i>	<i>5,0</i>	<i>6,8</i>	<i>9,0</i>	<i>8,9</i>	<i>8,9</i>	<i>7,8</i>	<i>7,5</i>	<i>23,7</i>	<i>9,1</i>	<i>10,2</i>

Зібрані нами дані дозволяють детальніше розглянути домові спільноти визначених сіл за числом мешканців. Ураховуючи показники їхньої населеності, які відображено у таблиці населеності дворів у селах Полтавського полку за матеріалами сповідних розписів 1775 р. (див. табл. 3), умовно поділимо села на дві групи: ті, у яких переважали домогосподарства із заселеністю до 11 осіб та ті, де більшість становили двори із числом 11 та більше мешканців (критерієм поділу в даному випадку слугує округлений показник середньої населеності досліджуваних сіл). До першої групи можна віднести сім з десяти сіл Полтавського полку: Пушкарівку (51,4% господарств), Диканьку (58,5%), Рибці (64,2%), Стасовці (67,3%), Горбанівку (68,4%), Розсошенці (75%), Триби (75,1%). До другої групи відійшли лише три населені пункти: Головач (54,1%), Жуки (58%), Куклинці (77,9%). Загалом частка домогосподарств з населеністю 2-10 осіб становила 57%. Натомість, була й частка тих домових спільнот (43%), населеність яких становила 11 осіб або ж перевищувала цю кількість.

Отже, проведений аналіз вказує на перевагу в українських селах визначеного регіону домогосподарств дрібних та середніх розмірів. Основну частку становили домогосподарства з числом мешканців 5-10 осіб (57%), тобто домові спільноти загалом не були перенаселеними. Схожа ситуація спостерігалася в українських селах Топальської сотні Стародубського полку, де більшість дворів належало до першої групи (71,4%), а до другої – меншість, лише 28,6%. Дещо по-іншому було в домогосподарствах старообрядницьких слобод Стародубського полку, де спостерігалася переважання господарств із залюдненістю більше 10 осіб (52,4%) [3, с. 265].

Підсумовуючи, зауважимо, що однією з особливостей реєстрації людної в сповідних розписах було декларування мешканців сіл за «дворами» окремих соціальних станів. У соціальній стратифікації суспільства переважали посполиті, яким належало 60%, їм поступалися козаки – 38,4% та останню позицію посідали представники духовенства – 1,6%. Середня населеність дворів полтавського сільського регіону складала 11,7 осіб. Переважали домові спільноти дрібних та середніх розмірів з кількістю мешканців 5-10 осіб. Нашим дослідженням ми лише порушили одну з маловивчених проблем історії ранньомодерного українського суспільства. Отже, постає необхідність у подальших вивченнях й інших історико-демографічних характеристик тогочасного українського соціуму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Романова О. Сповідні книги Київської митрополії XVIII ст. Як спосіб церковного контролю за мораллю парафіян / О. Романова // Український історичний журнал. – 2008. – № 4. – С. 122-148.
2. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України), ф. 990, оп. 2, спр. 34, 1327 арк.
3. Волошин Ю. В. Розкольніцькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII ст.: історико-демографічний аналіз : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук: 07.00.01 / Ю. В. Волошин. – Полтава, 2006. – 394 с.
4. Максимович Г. А. Деятельность Румянцева-Задунайского по управлению Малороссией / Г. А. Максимович. – Т. 1. – Нежин: Типо-Литография В. Г. Меленевского, 1913. – 401 с.
5. Ласлетт П. Семья и домохозяйство: исторический поход / П. Ласлетт // Брачность, рождаемость, семья за три века: Сб. статей / [под ред. А. Г. Вишневого и И. С. Кона]. – М.: Статистика, 1979. – С. 132-158.
6. Семья, дом и узы родства в истории / [под ред. Т. Зоколлы, О. Кошелевой, Ю. Шлюмбама]. – Санкт-Петербург: Унив-т АЛТЕТЯ, 2004. – 285 с.
7. Крикун М. Населення домогосподарств у Житомирському повіті Київського воєводства 1791 р. [Електронний ресурс] / М. Крикун // Україна модерна. – Львів, 2001. – Ч. 6. – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um6/Statti/2-KRYKUN%20Mykola.htm>
8. Шамрай С. В. Київська сотня на Гетьманщині в XVII-XVIII вв. (Історико-географічна та економічна характеристика) / С. Шамрай. – Біла Церква: Видавець Пшонківський О. В., 2012. – 170 с.
9. Перковский А. О людности украинского двора и величине семьи во второй половине XVIII века / А. Перковский // Проблемы исторической демографии СССР. Сборник статей [под ред. Р.Н. Пуллата]. – Таллин, 1977. – С. 104-111.
10. Сакало О.С. Типологія і структура домогосподарств сільського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст.: на прикладі Лубенського полку : автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01 / О. С. Сакало. – Полтава, 2011. – 22 с.
11. Wyżga M. Rodzina chłopska w parafii Raciborowice pod Krakowem w XVII-XVIII wieku / M. Wyżga // Społeczeństwo staropolskie. Seria nowa. – Т. III. – [pod red. M. Kopczyński, in.]. – War-wa: Wyd-wo DIG, 2009. – S. 245-278.
12. Kopczyński M. Studia nad rodziną chłopską w Koronie w XVII-XVIII wieku / M. Kopczyński. – Warszawa: Wyd-wo Krupski i S-ka, 1998. – 203 s.
13. Миттерауер М., Каган А. Структура семьи в России и Центральной Европе: сравнительный анализ / М. Миттерауер, А. Каган // Семья, дом и узы родства в истории / [под ред. Т. Зоколлы, О. Кошелевой, Ю. Шлюмбама]. – Санкт-Петербург: Унив-т АЛТЕТЯ, 2004. – 285 с.
14. Носевич В.Л. Еще раз о Востоке и Западе: структура семьи и домохозяйства в истории Европы [Електронний ресурс] / В. Л. Носевич. – Режим доступу: <http://vln.by/node/116>
15. Носевич В.Л. Демографический рост в белорусской деревне второй половины XIX – начала XX века: причины и последствия [Електронний ресурс] / В. Л. Носевич. – Режим доступу: <http://www.tambovdem.ru/theses.php?id=conference.nosevich>
16. Szołtysek M. Teoria rodziny w ujęciu Petera Lasletta i The Cambridge Group – «angielska tajna broń», jej krytycy I jej «długie trwanie» / M. Szołtysek // Przeszość demograficzna Polski / Materiały i studia. – Wrocław: Wyd-wo Historyczne Poznań, 2003. – № 24. – S. 7-48.
17. Dubert I. Geografia form rodzinnych w Hiszpanii w latach 1752-1860 / I. Dubert // Przeszość demograficzna Polski / Materiały i studia. – Wrocław: Wyd-wo Historyczne Poznań, 2003. – № 24. – S. 75-102.
18. Kukło C. Kobieta samotna w społeczeństwie miejskim u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej. Studium demograficzno-społeczne / C. Kukło. – Białystok: Wyd-wo Uniwersytetu w Białymstoku, 1996. – 267 s.
19. Острась Е.С. Врожайність зернових культур, хлібні ціни та забезпечення населення хлібом в Лівобережній Україні в другій половині XVIII ст. / Е.С. Острась. – Донецьк: Донецький національний унів-т, 2003. – 80 с.

Бороденко Е.А. НАСЕЛЕННОСТЬ ДОМОХОЗЯЙСТВ СЕЛЬСКОГО СОЦИУМА ПОЛТАВСКОГО ПОЛКА ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XVIII ВЕКА (ПО МАТЕРИАЛАМ ИСПОВЕДНЫХ РОСПИСЕЙ)

В статье на материалах исповедных росписей 1775 года сделана попытка определения показателей населенности домохозяйств сельского социума Полтавского полка, осуществляется историко-сравнительный анализ с подобными данными других украинских, восточноевропейских и западноевропейских регионов и выделяются возможные факторы, которые влияли на уровень населенности территорий.

Ключевые слова: домохозяйство, населенность, Полтавский полк, сельский социум.

**Borodenko O.A. HOUSEHOLD POPULATION OF RURAL SOCIETY OF POLTAVA REGIMENT
IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY (ACCORDING TO CONFESSIONAL SIGNATURES)**

The author examines confessional signatures of 1775 and makes an attempt to identify indicators of household population of rural society of Poltava regiment, to implement historical and comparative analysis of similar data from other Ukrainian, East European and West European regions and to allocate possible factors of population density on these territories.

Key words: household, population density, Poltava regiment, rural society.

УДК 94(477.46)"182/189"

I.В. Мельник

ЄВРЕЙСЬКА СІМ'Я В УМАНІ ХІХ СТ.

У статті досліджуються характерні особливості єврейського сімейного життя в Умані впродовж ХІХ ст.: порядок укладення шлюбу, його значення; стосунки всередині подружжя; права та обов'язки дружини і чоловіка стосовно один одного; досліджено традиції єврейського сімейного виховання дітей, права та обов'язки дітей перед батьками, вплив думки єврейської общини на поведінку її членів. Також автором зроблено спробу проаналізувати законодавство Російської імперії, яке регулювало сімейні відносини, та визначити вплив релігії на всі сфери єврейського сімейного життя.

Ключові слова: єврейська сім'я, сімейне законодавство Російської імперії, Умань, єврейське виховання, ХІХ століття.

Щоб пізнати суть певного явища, потрібно роздивитись його зсередини. Так само, аби зрозуміти особливості єврейського укладу життя на землях історичної Уманщини, необхідно зазирнути в саму «душу» єврейства цих земель – в єврейську сім'ю.

Актуальність досліджуваної теми пояснюється важливістю вивчення такої дещо інтимної сфери існування єврейської спільноти, як сімейне життя. Сучасні детективи, розкриваючи певну справу, в першу чергу намагаються з'ясувати мотиви того чи іншого вчинку людини. Задля цього нерідко вивчаються особливості дитинства цієї людини, її сімейного життя, стилю спілкування в родині та стосунки всередині сім'ї. Дослідження усіх вищезазначених факторів впливу на формування особистості дозволяє скласти більш повну картину про середовище існування людини.

Мета дослідження полягає у необхідності дослідити характерні риси традиційної єврейської сім'ї на землях історичної Уманщини впродовж періоду існування смуги осілості.

Завдання дослідження, обумовлені метою, полягають у наступному: проаналізувати юридичне тло сімейного життя єврейського подружжя; з'ясувати особливості системи виховання дітей в єврейській сім'ї; дослідити місце дружини в традиційному єврейському домі та роль батька в сім'ї, їх права та обов'язки.

Оскільки немає, на жаль, комплексної праці, яка б досліджувала сімейне життя єврейського населення на Уманщині впродовж кінця ХVІІІ – початку ХХ ст., ми користувались працями, які побіжно стосуються означеної теми. Важливий узагальнений матеріал містить Єврейська енциклопедія [1], [6], [9]. «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» [8], підготовлені П. Чубинським, цікаві тим, що поданий в них матеріал висвітлює всі сфери життя єврейського населення смуги осілості, зокрема і сімейну. Також єврейство смуги осілості досліджується в праці А. Алексєєва «Очерки домашней и общественной жизни евреев» [5]. Становище дитини, ставлення до неї, а також роль батьків у вихованні молодого покоління досліджується у статті О. Соболевської «Мир детства в еврейской мемуаристике ХІХ – начала ХХ в.» [7]. Безпосередньо сімейне життя уманського єврейського населення частково досліджується у праці Ш. Шварцмана «Легенды старой синагоги» [10].

Стосунки єврея з Богом багато в чому нагадують його стосунки з дружиною, а Тора ніби виконує роль своєрідної кетуби – шлюбного договору при одруженні. Ідеальна єврейська сім'я завжди вважалась прототипом ідеальних стосунків з Богом [3]. Сімейне життя в єврейських общинах смуги осілості багато в чому було подібним, адже мало непорушну основу із заповідей, настанов та рекомендацій, що містились в священних книгах. Згідно із